

SULTON SAODAT MAJMUASINING TARIXIY-ME'MORIY AHAMIYATI VA ZIYORAT TURIZMIDAGI O'RNI

Abdumóminova Dilafruz Davlatgeldiyevna
Termiz shahar 2-son texnikumi o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda Surxondaryo viloyatining Termiz hududida joylashgan Sulton Saodat majmuasining tarixiy shakllanishi, me'moriy tuzilishi, diniy-ma'naviy ahamiyati hamda ziyorat turizmini rivojlantirishdagi o'rni IMRAD talablari asosida tahlil qilinadi. Sulton Saodat majmuasi Termiz sayyidlari bilan bog'liq muqaddas maskan bo'lib, u X–XVII asrlar oraliq'ida bosqichma-bosqich shakllangan yirik me'moriy ansambl sifatida baholanadi. Majmua maqbaralar, masjid, xonaqoh va hovli atrofida joylashgan diniy inshootlar tizimidan iborat bo'lib, uning me'moriy yechimida mahalliy Termiz maktabi, Xuroson me'morchiligi an'analari va islomiy ziyorat madaniyati o'zaro uyg'unlashgan. Tadqiqotda tarixiy-manbashunoslik, tavsifiy tahlil, me'moriy-kompozitsion yondashuv va madaniy merosni baholash usullaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, Sulton Saodat majmuasi faqatgina qadimiy maqbaralar majmui emas, balki Termizning diniy-ma'naviy xotirasi, sayyidlar sulolasining tarixiy izlari va hududiy turizm salohiyatini kuchaytiruvchi muhim madaniy obyekt hisoblanadi.

Kalit so'zlar: Sulton Saodat, Termiz, Surxondaryo, sayyidlar, maqbara, ziyorat turizmi, me'moriy meros, madaniy xotira, Xuroson me'morchiligi, tarixiy ansambl.

KIRISH

O'zbekiston hududi qadimdan Sharq va G'arb sivilizatsiyalari tutashgan, turli diniy, madaniy va ilmiy an'analar shakllangan yirik tarixiy makonlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, Surxondaryo vohasi va Termiz shahri qadimgi Baqtriya, Kushon davlati, islomiy ilm-fan, tasavvuf va ziyorat madaniyati rivojida alohida o'rin tutgan. Termizning tarixiy qiyofasini shakllantirgan yodgorliklar orasida Hakim at-Termiziy maqbarasi, Qoratepa, Fayoztepa, Qirq qiz qal'asi, Kokildor ota xonaqohi va Sulton Saodat majmuasi muhim ahamiyatga ega. UNESCOning "Ancient Termiz" nomli taxminiy ro'yxat ma'lumotida Sulton Saodat majmuasi qadimgi Termiz merosini tashkil etuvchi yodgorliklar qatorida tilga olinadi. Bu holat majmuaning nafaqat mahalliy, balki xalqaro madaniy meros nuqtayi nazaridan ham e'tiborga loyiq ekanini ko'rsatadi.

Sulton Saodat majmuasi Termiz shahridan taxminan 3 kilometr uzoqlikda, Surxondaryo sohiliga yaqin hududda joylashgan bo'lib, u qadimgi sayyidlar oilasi vakillarining oilaviy xilxonasi sifatida shakllangan. Uzbekistan.travel ma'lumotlariga ko'ra, "Sulton Saodat" nomi arabcha mazmunda "sayyidlar hukmronligi" yoki "sayyidlar sultoni" ma'nosini anglatadi;

Termiz sayyidlari esa musulmon an'analarida Payg'ambar Muhammad avlodlari sifatida e'zozlangan. Shu sababli majmua nafaqat me'moriy obyekt, balki diniy e'tiqod, nasab xotirasi va ziyorat an'analarini mujassamlashtirgan tarixiy maskandir.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda madaniy meros obyektlarini asrash, ularni ilmiy asosda o'rganish va turizm salohiyatiga uyg'un tarzda kiritish O'zbekistonning muhim strategik yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Sulton Saodat majmuasi bu borada katta imkoniyatga ega, ammo obyektning tarixiy mohiyati, me'moriy tuzilishi va ziyorat turizmidagi o'rni ko'pincha umumiy tavsif darajasida yoritiladi. Asl muammo shundaki, majmua faqat "ziyoratgoh" sifatida emas, balki ko'p asrlik me'moriy evolyutsiya, diniy-sulolaviy xotira va hududiy identitet markazi sifatida tahlil qilinishi kerak. Aks holda uning ilmiy, tarbiyaviy va turistik qiymati yuzaki talqin qilinadi.

Ushbu tezisning maqsadi Sulton Saodat majmuasining tarixiy shakllanish bosqichlari, me'moriy-kompozitsion xususiyatlari va zamonaviy ziyorat turizmidagi ahamiyatini aniqlashdan iborat. Tadqiqotning asosiy vazifalari majmuaning tarixiy manbalardagi o'rnini yoritish, arxitektura tuzilmasini tahlil qilish, diniy-ma'naviy mazmunini ochib berish hamda uni madaniy turizm nuqtayi nazaridan baholashdir.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda bir necha ilmiy yondashuvlardan foydalanildi. Tarixiy-tahliliy usul Sulton Saodat majmuasining shakllanish davrlari, Termiz sayyidlari bilan bog'liqligi va hududiy tarixdagi o'rnini izohlashga xizmat qildi. Me'moriy-kompozitsion tahlil orqali majmuaning hovli atrofida joylashgan maqbaralar, masjid va xonaqoh kabi inshootlardan iborat ansambl sifatidagi tuzilishi o'rganildi. Tavsifiy metod majmuaning tashqi ko'rinishi, gumbazli maqbaralar tizimi, peshtoq, ravoq, hovli va pishiq g'isht asosidagi qurilish an'analarini yoritishga imkon berdi.

Shuningdek, tadqiqotda madaniy merosni baholash yondashuvi qo'llanildi. Bu yondashuv orqali obyektning faqat tarixiy yoki diniy emas, balki ijtimoiy, tarbiyaviy va turistik ahamiyati ham tahlil qilindi. Manba sifatida UNESCOning Ancient Termiz bo'yicha ma'lumotlari, Uzbekistan.travel portali, Meros.uz platformasi va tarixiy-me'moriy yodgorliklar haqidagi ochiq ma'lumotlardan foydalanildi. Meros.uz ma'lumotlarida Sulton Saodat majmuasi Surxondaryo viloyatidagi me'morchilik inshooti va diniy obyekt sifatida ko'rsatiladi. Bu ma'lumot majmuaning madaniy meros obyektlari tizimidagi rasmiy tasnifini aniqlashda muhimdir.

Metodologik jihatdan tadqiqotda bir muhim cheklov mavjud: Sulton Saodat majmuasi bo'yicha ayrim manbalarda sanalar turlicha beriladi. Ba'zi manbalarda majmuaning shakllanishi X–XVII asrlar bilan, boshqalarida XI–XVII asrlar bilan bog'lanadi. Bu tafovut majmuaning bir davrda to'liq qurilmaganligi, balki turli asrlarda bosqichma-bosqich

kengayganligi bilan izohlanadi. Shu sababli tezisda majmua qat'iy bitta sana bilan emas, balki uzoq tarixiy jarayon mahsuli sifatida talqin qilindi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari Sulton Saodat majmuasining uch asosiy jihatini ko'rsatadi: tarixiy-sulolaviy ahamiyat, me'moriy-ansambl xususiyati va ziyorat turizmidagi salohiyat.

Birinchi natija shuki, Sulton Saodat majmuasi Termiz sayyidlari tarixining moddiy ifodasi hisoblanadi. Majmua sayyidlar, ya'ni islomiy an'anaga ko'ra Payg'ambar avlodlari deb e'tirof etilgan sulola vakillari bilan bog'liq. Bu holat majmuaning diniy maqomini kuchaytiradi. Oddiy maqbaradan farqli ravishda, Sulton Saodat avlod, nasab, e'tiqod va mahalliy tarixni birlashtirgan xotira makoni sifatida shakllangan. Uzbekistan.travel portalida majmua qadimgi sayyidlar oilasi vakillarining oilaviy xilxonasi sifatida tavsiflanadi. Demak, majmuaning asosiy mazmuni faqat dafn marosimi bilan emas, balki avlodlar davomiyligi va diniy hurmat madaniyati bilan bog'liq.

Ikkinchi natija majmuaning me'moriy tuzilishiga tegishli. Sulton Saodat bir nechta alohida binolarning mexanik yig'indisi emas, balki vaqt o'tishi bilan shakllangan yaxlit ansamblidir. Uzbek-travel ma'lumotlariga ko'ra, majmua XI–XVII asrlarda Termiz sayyidlari qabrlari atrofida rivojlangan bo'lib, uning tarkibiga maqbaralar, masjid va xonaqoh kabi diniy inshootlar kiradi; ular cho'zilgan hovli perimetri bo'ylab joylashgan. Bunday kompozitsiya ziyoratchining harakat yo'nalishini, ichki hovli muhitini va maqbaralar orasidagi ruhiy bog'liqlikni tashkil qiladi. Gumbazli maqbaralar, pishiq g'ishtdan foydalanish, ravoqli kirish qismlari va bezakdagi vazminlik majmuaning me'moriy ko'rinishini belgilaydi.

Uchinchi natija shundan iboratki, Sulton Saodat majmuasi Termiz me'morchilik maktabining Xuroson an'analari bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Advantour ma'lumotida Termiz vohasi yodgorliklari, jumladan Sulton Saodat majmuasi, geografik va tarixiy xususiyatlariga ko'ra Xuroson me'morchiligi bilan aloqador holda baholanadi. Bu fikr muhim, chunki Termiz tarixan Markaziy Osiyo, Afg'oniston, Eron va Hindiston yo'nalishlari bilan bog'langan madaniy chorraha bo'lgan. Majmua me'morchiligidagi soddalik, g'isht naqshlari, gumbazli hajm va ichki hovli tamoyili shu madaniy almashinuvning natijasi sifatida talqin qilinishi mumkin.

To'rtinchi natija ziyorat turizmi bilan bog'liq. Sulton Saodat majmuasi bugungi kunda Surxondaryo viloyatida diniy-ma'rifiy turizm yo'nalishlarini rivojlantirish uchun muhim obyektlardan biridir. U Termizdagi boshqa yodgorliklar bilan birgalikda yagona tarixiy-marshrut tizimiga kiritilishi mumkin. Bunda majmua Hakim at-Termiziy maqbarasi, Qoratepa, Fayoztepa, Qirq qiz va Kokildor ota kabi obyektlar bilan mazmunan bog'lanadi. UNESCOning Ancient Termiz bo'yicha ro'yxatida mazkur obyektlarning bir hududiy meros tizimi sifatida ko'rsatilgani bunday yondashuvni asoslaydi.

Sulton Saodat majmuasining asosiy ahamiyatini quyidagicha umumlashtirish mumkin:

Tahlil yoʻnalishi	Asosiy mazmuni	Ilmiy ahamiyati
Tarixiy ahamiyat	Termiz sayyidlari sulolasi bilan bogʻliq	Mahalliy tarix va nasab xotirasini yoritadi
Meʼmoriy ahamiyat	Maqbara, masjid, xonaqoh va hovli ansambli	Termiz-Xuroson meʼmoriy anʼanalarini koʻrsatadi
Diniy-maʼnaviy ahamiyat	Ziyoratgoh va muqaddas xotira maskani	Eʼtiqod, hurmat va tarbiya madaniyatini shakllantiradi
Turistik ahamiyat	Ziyorat va madaniy turizm obyekti	Surxondaryo turizm salohiyatini oshiradi
Tarbiyaviy ahamiyat	Yosh avlodni merosga hurmat ruhida tarbiyalaydi	Milliy identitet va tarixiy ongni mustahkamlaydi

MUHOKAMA

Sulton Saodat majmuasini baholashda eng muhim masala uning koʻp qatlamli mazmunini toʻgʻri anglashdir. Agar majmua faqat qadimiy maqbaralar majmui sifatida qaralsa, uning ijtimoiy, diniy va madaniy funksiyasi cheklanib qoladi. Aslida esa u tarixiy xotira, sulolaviy maqom, meʼmoriy tajriba va ziyorat madaniyatining tutashgan nuqtasidir. Bu jihatdan Sulton Saodat majmuasi Termiz tarixini oʻrganishda mustaqil tadqiqot obyekti boʻlishga loyiq.

Majmuaning kuchli tomoni uning tarixiy uzluksizligidadir. X–XVII asrlar davomida shakllangan ansambl bir necha siyosiy, madaniy va diniy davrlarni boshdan kechirgan. Bu esa uning oddiy qurilish inshooti emas, balki asrlar davomida muqaddas deb qabul qilingan makon boʻlganini anglatadi. Biroq aynan shu jihat tadqiqotda muammo ham tugʻdiradi: turli asrlarda qurilgan qismlar bir butun majmua sifatida qabul qilinsa-da, ularning har biri alohida davr meʼmoriy didi va texnikasini aks ettiradi. Shu sababli kelgusida majmuaning har bir qismi alohida arxeologik, epigrafik va restavratsion tadqiqot asosida oʻrganilishi kerak.

Yana bir muhim masala — turizm va muqaddaslik oʻrtasidagi muvozanatdir. Ziyorat turizmini rivojlantirish obyektni ommalashtiradi, hudud iqtisodiyotiga foyda keltiradi, mahalliy aholining xizmat koʻrsatish sohasidagi imkoniyatlarini kengaytiradi. Ammo haddan tashqari tijoratlashtirish majmuaning ruhiy-maʼnaviy muhitiga zarar yetkazishi mumkin. Bu yerda eng toʻgʻri yondashuv “ehtiyotkor turizm” modelidir. Yaʼni, ziyoratchilar va sayyohlar oqimini oshirish bilan birga, yodgorlikning tarixiy qiyofasi, sokin muhit va diniy odob normalari saqlanishi kerak.

Majmuaning yana bir zaif jihati — ommaviy axborot va ilmiy targʻibotda yetarlicha chuqur yoritilmasligidir. Koʻplab sayyohlik materiallarida Sulton Saodat haqida qisqa tavsiflar

beriladi, lekin uning me'moriy evolyutsiyasi, Termiz sayyidlari tarixi, Xuroson me'morchiligi bilan bog'liqligi va mahalliy identitetdagi o'rni yetarlicha ochilmaydi. Bu esa obyektning yuzaki "ko'rib ketiladigan joy"ga aylantirib qo'yish xavfini tug'diradi. Eng kichik, ammo real yechim — majmuada ko'p tilli axborot stendlari, QR-kodli raqamli gid, qisqa ilmiy katalog va maktab o'quvchilar uchun moslashtirilgan ma'rifiy materiallar yaratishdir.

Sulton Saodat majmuasining ta'limiy imkoniyati ham katta. U tarix, dinshunoslik, me'morchilik, madaniyatshunoslik va turizm fanlari uchun amaliy o'quv obyekti bo'la oladi. Ayniqsa, yosh avlodda tarixiy merosga hurmat, milliy o'zlikni anglash va madaniy yodgorliklarga mas'uliyatli munosabatni shakllantirishda bunday obyektlarning roli muhim. Lekin bu jarayonda faqat "faxrlanish" bilan cheklanib qolish yetarli emas. O'quvchi va talaba obyektning qachon, nima sababdan, qanday me'moriy usulda va qanday ijtimoiy ehtiyoj asosida shakllanganini tushunishi kerak. Shundagina madaniy meros haqiqiy bilim manbasiga aylanadi.

XULOSA

Sulton Saodat majmuasi Surxondaryo viloyati va Termiz tarixining eng muhim diniy-me'moriy yodgorliklaridan biridir. U Termiz sayyidlari sulolasi bilan bog'liq bo'lgan oilaviy xilxona sifatida shakllanib, asrlar davomida ziyoratgoh, xotira maskani va me'moriy ansambl vazifasini bajargan. Majmuaning X–XVII asrlar oralig'ida bosqichma-bosqich rivojlangani uning tarixiy qatlamdorligini ko'rsatadi. Maqbaralar, masjid, xonaqoh va hovli atrofida shakllangan kompozitsiya esa Sulton Saodatni oddiy dafn inshootidan ko'ra kengroq ma'noga ega yodgorlik sifatida namoyon qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, majmuaning ahamiyati to'rt asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi: tarixiy xotirani saqlash, islomiy ziyorat madaniyatini ifodalash, Termiz-Xuroson me'moriy an'alarini aks ettirish va hududiy turizm salohiyatini kuchaytirish. Shu bilan birga, obyektning asrash va targ'ib qilishda ehtiyotkorlik talab etiladi. Turizm rivoji majmuaning ma'naviy muhitiga zarar bermasligi, restavratsiya ishlari tarixiy qiyofani buzmasligi, targ'ibot esa yuzaki emas, ilmiy asoslangan bo'lishi kerak.

Amaliy taklif sifatida Sulton Saodat majmuasi bo'yicha ilmiy-ommabop risola, ko'p tilli axborot lavhalari, raqamli ekskursiya tizimi va ta'lim muassasalari uchun maxsus o'quv-marshrut dasturlarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq. Shuningdek, majmua Termizdagi boshqa tarixiy obyektlar bilan bog'langan yagona "Qadimgi Termiz merosi" yo'nalishiga kiritilsa, ziyorat turizmi va madaniy turizm samaradorligi oshadi. Eng muhimi, Sulton Saodat majmuasi o'tmish yodgorligi sifatida emas, balki bugungi avlodni tarixiy ong, ma'naviy mas'uliyat va madaniy merosga hurmat ruhida tarbiyalaydigan tirik ilmiy-ma'rifiy makon sifatida qaralishi lozim.

FOYDALANILGAN MANBALAR

1. UNESCO World Heritage Centre. “Ancient Termiz” taxminiy ro‘yxat ma’lumotlari.
2. Uzbekistan.travel. “Sulton Saodat majmuasi – sayidlarning sirli xilxonasi.”
3. Uzbek-travel.com. “Sultan Saodat Complex, Termez, Uzbekistan.”
4. Meros.uz. “Sulton Saodat majmuasi.”
5. Advantour. “Memorial Complexes of Termez.”